

До спеціалізованої вченої ради Д 26.853.01
Державної навчально-наукової установи
«Академія фінансового управління»
Міністерства освіти і науки України, м. Київ

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата економічних наук, доцента

Сибірянської Юлії Володимирівни

на дисертаційну роботу **Райнкової Лариси Борисівни**

**«Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті
соціальної справедливості та ефективності»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження присвячене надзвичайно актуальній, але водночас складній для наукової розробки темі – пошуку шляхів підвищення соціальної справедливості та економічної ефективності оподаткування доходів громадян (с. 20). Дійсно, формування податкової політики, яка б одночасно відповідала принципам ефективності та справедливості в оподаткуванні, можна вважати певним ідеалом для будь-якої країни. Знайти баланс між ними, який би сприяв підвищенню економічної та фінансової ефективності, а не створював нові суперечності, є досить складним завданням. Науковцями не сформульовано однозначних рекомендацій щодо шляхів поєднання ефективності і справедливості в оподаткуванні доходів фізичних осіб. Не менш складним залишається питання визначення оптимального рівня податкового навантаження, яке б враховувало зазначені критерії, з метою його використання в якості орієнтиру для подальшої корекції податкової політики з урахуванням викликів сучасності. Такий «оптимальний» рівень, відрізняючись у часі, буде індивідуальним як для кожної країни, так і для окремих індивідів, обумовлюватиметься притаманним лише їм комплексом економічних, національних, історичних і соціальних чинників. Необхідність знаходження балансу між означеними вище цілями податкової політики дозволяє розглядати таку політику як мистецтво компромісу, а принципи оподаткування – в якості орієнтирів діяльності уряду, спрямованої на пошук певного балансу між двома протилежними цілями.

До цього слід додати, що незважаючи на існуючу в Україні тенденцію до зростання ролі податку на доходи фізичних осіб у формуванні доходів бюджету, його фінансовий та регулятивний потенціал не використовуються в повній мірі. Збільшення надходжень зумовлене зростанням податкового навантаження на

07/2661

12.09 19

трудо́ві доходи, а не легалізацією та детінізацією тіньових виплат, та не враховує реальний рівень податкоспроможності громадян, а отже не забезпечує виконання принципу справедливості в оподаткуванні. У сукупності це свідчить про необхідність пошуку шляхів подальшого вдосконалення механізму оподаткування трудових та нетрудових доходів фізичних осіб, які б враховували критерії справедливості та ефективності в оподаткуванні. Цей процес ускладнюється низькою податковою культурою, високим рівнем тінізації економічних відносин та пов'язаною з ними корупційною складовою. Таким чином, тема дисертаційного дослідження є актуальною, має важливе теоретичне і практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась автором відповідно до наукової проблематики ДННУ «Академія фінансового управління» у межах тем:

- «Податкове навантаження на суб'єктів господарювання та фізичних осіб в Україні» (№ ДР 0106U009189),

- «Податок з доходів фізичних осіб в контексті моделі держави з соціальною ринковою економікою» (№ ДР 0107U003804),

- «Політика формування доходів бюджету та податкове регулювання економіки на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України» (№ ДР 0109U001969),

- «Фіскальні та соціально-економічні наслідки запровадження Податкового кодексу України» (№ ДР 0112U003356),

- «Удосконалення податкової системи в умовах децентралізації державної влади» (№ ДР 0115U00938).

Результатами виконання зазначених тем стало поглиблення дослідження теоретичних та практичних аспектів оподаткування доходів фізичних осіб, встановлення особливостей оподаткування доходів фізичних осіб згідно моделі держави із соціальною ринковою економікою, аналіз фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб в Україні та ступеня реалізації ним принципу справедливості, ідентифікація неврегульованих питань щодо оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та визначення можливостей їх розв'язання.

Послідовне вирішення сформульованих відповідно до мети дисертаційного дослідження завдань дозволили автору отримати нові наукові результати, які свідчать про досягнення поставленої мети дослідження та про наявність предмету для публічного захисту.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність та новизна. Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи, опублікованими її автором науковими працями та авторефератом дає підстави для висновку, що поставлену автором мету дослідження досягнуто, завдання в цілому вирішені, а отримані результати характеризуються науковою новизною і

є достатньо обґрунтованими та достовірними. Вони базуються на визнаних положеннях фінансової науки, викладених у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Інформаційну базу дисертаційного дослідження складають нормативно-правові акти України, аналітичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної фіскальної служби України, Державної служби статистики України, Національного банку України, Пенсійного фонду України, Федерації професійних спілок України, Міжнародного валютного фонду, Організації економічного співробітництва та розвитку, дані інформаційно-аналітичних бюлетенів, видання Європейського Союзу. Вся сукупність використаних інформаційних джерел слугувала забезпеченню обґрунтованості сформульованих автором у дисертації наукових положень, висновків та рекомендацій.

В основу дослідження покладено ряд загальнонаукових і спеціальних методів пізнання, які сприяли досягненню поставлених завдань, отриманню достовірних та обґрунтованих результатів дисертаційної роботи, зокрема, методи наукової абстракції, аналізу і синтезу, логічного та історичного, порівняльного аналізу та узагальнення, статистичний та графічний методи.

Структура дисертації побудована відповідно до поставленої мети та завдань. Всі розділи знаходяться у логічному взаємозв'язку і охоплюють теоретичні та прагматичні аспекти обраної теми, забезпечуючи цілісність роботи. Зміст роботи, широкий перелік використаних літературних джерел (254 найменувань, серед яких праці провідних зарубіжних і вітчизняних вчених, матеріали науково-практичних конференцій, міжнародних організацій, статистичні джерела та законодавство України), значний обсяг проаналізованої статистичної інформації свідчать про повноту і глибину проведеного дослідження, яке дозволило отримати важливі наукові і практичні результати.

Серед найбільш суттєвих результатів дисертаційного дослідження варто відмітити такі:

1. В дисертаційній роботі особливу увагу приділено дослідженню саме економічної ефективності системи оподаткування доходів фізичних осіб, тобто її впливу на індивіда, його поведінку, не оминаючи при цьому проблеми фіскальної ефективності та соціальної справедливості. В переважній же більшості наявних дисертаційних робіт увага в основному сконцентрована на питаннях фіскальної ефективності та/або соціальної справедливості. Авторка слушно підкреслює, що українська податкова система подібна до європейської лише за зовнішніми формальними ознаками, проте по внутрішній структурі механізму оподаткування наявні значні відмінності (с. 17), а загальні принципи, які застосовуються в інших країнах при побудові і вдосконаленні системи оподаткування фізичних осіб (с. 29-30) в Україні не реалізуються, що, в сукупності, впливає на справедливість й ефективність оподаткування та розподіл податкового навантаження (с. 148).

2. Автором глибоко досліджено принципи оподаткування доходів фізичних осіб та елементи даного податку, приділено увагу обґрунтуванню бази оподаткування податком на доходи фізичних осіб (с. 35-38), а також можливим видам доходів громадян – трудовим, нетрудовим, від заняття підприємницькою діяльністю тощо (с. 31-35). На основі аргументації, що історично модель податку на доходи фізичних осіб еволюціонувала від комплексного до дуалістичного податку, дисертантом запропоновано авторське трактування понять економічної ефективності комплексного податку (с. 62), а також економічної ефективності податку на трудові доходи та податку на доходи від капіталу (с. 64-66). Це дало можливість авторці систематизувати та уточнити шляхи підвищення ефективності таких податків як у країнах з прогресивним, так і з пропорційним оподаткуванням доходів фізичних осіб.

3. Одним із елементів новизни дисертаційної роботи є обґрунтування чинників, що впливають на економічну ефективність та соціальну справедливість комплексного податку на доходи. Авторкою виявлено особливості впливу на них податкових пільг, які в одних умовах можуть мати негативний вплив на обидва принципи, а в інших, коли вони сприяють усуненню чи зменшенню «провалів ринку», пов'язаних з надлишковою нерівністю, навпаки, не впливаючи на економічну ефективність, зменшують несправедливість в оподаткуванні (с. 62-64, 77).

4. На основі аналізу змін у системі оподаткування фізичних осіб в Україні за період, починаючи з 1991 року, авторка сконцентровано визначила ключові особливості кожного із етапів та їх вплив на економічну та фіскальну ефективність податку (с. 78-101), а також виокремила тенденції розвитку податку на доходи фізичних осіб в Україні, що відповідають вимогам економічної ефективності, зокрема: перехід від прогресивного до пропорційного оподаткування; поступове розширення бази податку за рахунок відмінних від заробітної плати доходів; уніфікація ставок оподаткування різних видів пасивних доходів, а також ставок оподаткування доходів від праці й більшості доходів від капіталу (с. 80-101). В результаті це дало змогу встановити, що наслідком історичних змін в Україні став фактичний перехід від дуалістичної до комплексної моделі податку, а також виявити тенденцію до зростання податкового навантаження на трудові доходи (с. 144-146), довести, що попри перманентні законодавчі зміни механізм оподаткування трудових доходів громадян залишається недосконалим (с. 151).

Не залишилась поза увагою дисертантки оцінка фіскальної ефективності оподаткування громадян, а також виявлення чинників, що на неї впливали на кожному з етапів (с. 102-121). В роботі доведено існування зв'язку між недотриманням принципу справедливості в оподаткуванні та низькою фіскальною ефективністю (с. 118). Крім того, важливе практичне значення має обґрунтування комплексного негативного впливу використання неофіційної праці не лише на фіскальну й економічну ефективність, а й справедливість

податку на доходи фізичних осіб, а також на політику реформування податків на працю в цілому (стор.124-132, 160).

5. На окрему увагу заслуговує комплексність та глибина дослідження зарубіжного досвіду щодо оподаткування доходів фізичних осіб, зокрема країн ЄС-15 та ЄС-11, починаючи від порівняння ключових реформ і їх наслідків, ставок, які в них застосовуються до різних розмірів доходів та різних об'єктів оподаткування, та їх зв'язку із мінімальною заробітною платою відповідних країн, та закінчуючи визначенням одиниці податку, податковими пільгами, оподаткуванням доходів від капіталу та проблемами тіньової зайнятості (с. 153-166, 173-192), що створило суттєве підґрунтя для об'єктивного порівняння з українськими реаліями та розробки пропозицій для України. Крім того, на основі фактологічних даних дисертантка довела, що податкове навантаження на працю в частині внесків до соціальних фондів в країнах ЄС є значно вищим, ніж в Україні (с. 166-174).

6. Заслуговує також на увагу аргументація авторкою пропозиції щодо запровадження в Україні диференційованого неоподаткованого мінімуму замість чинної податкової соціальної пільги, як певного перехідного заходу до введення прогресії в оподаткуванні доходів фізичних осіб. Викладена авторська позиція підкріплюється відповідними розрахунками (с. 199-203).

Науковий та практичний інтерес мають також наведені в роботі шляхи підвищення справедливості податку на доходи фізичних осіб в Україні, а саме: розширення переліку осіб, які мають право на диференційований неоподатковуваний мінімум, за рахунок сімей з однією дитиною та осіб з інвалідністю; помірне підвищення ставки оподаткування дивідендів для фізичних осіб; введення неоподаткованого мінімуму щодо процентів за депозитами; забезпечення диференціації ставок оподаткування таких доходів, як спадщина та дарування, в залежності від вартості майна (с. 24-25, 203-205, 213-217).

Практична значущість результатів дослідження. Обґрунтованість і достовірність наукових положень дисертації підтверджується їхнім використанням Департаментом фінансової політики Секретаріату Кабінету Міністрів України (довідка б/н від 22.06.2015 р.), ТОВ «Бенчмарк Груп» (довідка № 23-05/1 від 23 травня 2019 р.), в науково-дослідній роботі ДНУ «Академія фінансового управління» (довідка № 77020-41-07/204 від 19.06.2019 р.), а також в навчальному процесі у ПВНЗ «Європейський університет» при викладанні дисциплін «Фінанси», «Податкова система», розробці навчальних та робочих програм із зазначених курсів (довідка № 682-2/15 від 12.05.2015 р.).

Повнота висвітлення основних наукових результатів дослідження в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковано в 32 наукових працях, виконаних автором самостійно

та у співавторстві, з них: підрозділи у 2 колективних монографіях, 11 статей у наукових фахових виданнях (з них 6 статей у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз даних), 1 стаття в інших наукових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 18 публікацій у матеріалах всеукраїнських та міжнародних конференцій. Загальний обсяг опублікованих робіт становить 15,30 друк. арк., з яких 12,34 друк. арк. належать автору особисто. Публікації достатньо повно відтворюють основні наукові результати дисертаційного дослідження і відповідають нормативним вимогам ДАК України.

Ідентичність змісту автореферату та основних положень дисертації.

Автореферат за своїм змістом узагальнює та відображає основні положення дисертаційної роботи, отримані нові наукові результати, висновки та пропозиції, віддзеркалює її структуру та логіку викладення матеріалу.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації.

Оцінюючи в цілому позитивно наукове дослідження Райнової Л.Б., звернемо увагу на окремі дискусійні положення, які, на наш погляд, потребують додаткової аргументації.

1. Бажано було б більше уваги в роботі приділити пошуку шляхів вдосконалення системи адміністрування податку на доходи фізичних осіб в цілому та податковому контролю зокрема. Авторка зосередила увагу на вдосконаленні елементів податку (ставки, база оподаткування, податкові пільги та знижки), і лише на 131 сторінці зазначає про важливість податкового контролю за повнотою нарахування доходів фізичним особам та при вжитті заходів із подальшого реформування цього податку, в тому числі з огляду на досліджений досвід країн ЄС (с. 156, 160). В свою чергу, дієвість податкового контролю та ефективність адміністрування суттєво впливають як на економічну і фіскальну ефективність, так і на соціальну справедливість цього податку. У цьому контексті доцільно було б розглянути ідею щодо надання доступу до банківської інформації та перевірки майнового стану платників, зокрема тих, які претендують на отримання диференційованого неоподаткованого мінімуму, з метою упередження ризиків штучного заниження реальних доходів.

2. Одним із пунктів новизни є визначення чинників, що впливають на економічну ефективність комплексного податку на доходи (с. 24, 62-64), серед яких і наявність двох режимів оподаткування, з чим ми абсолютно згодні. При цьому доцільно було б в роботі акцентувати увагу на тому, що загальний режим оподаткування може бути застосований не лише до фізичних осіб – найманих працівників, а й до підприємців та самозайнятих осіб, що також впливає на ефективність та справедливість податку. Тому варто було б приділити також увагу оцінці впливу спрощеної системи оподаткування на справедливість та ефективність оподаткування фізичних осіб в Україні.

3. В умовах високого рівня тінізації економічних відносин та виплати заробітних плат, про що слушно зазначає автор на с. 124-128, практично неможливо встановити реальний рівень доходів громадян (без застосування непрямих методів контролю щодо майнового стану та доступу до інформації на банківських рахунках). Більше того, потенційна можливість отримати субсидію на оплату ЖКП є додатковим стимулом для мінімізації розміру офіційної заробітної плати. Тому на нашу думку теза про те, що в останні роки спостерігається значне підвищення навантаження на доходи на рівні мінімальної заробітної плати і помірно на доходи, що перевищують середню заробітну плату (с. 23) є дискусійною та потребує більш глибокого аналізу на основі фактологічних даних.

4. Пропозиція авторки щодо виключення із переліку отримувачів диференційованого неоподаткованого мінімуму осіб із доходами, що перевищують середній по економіці (с. 198, 225), потребує більшої аргументації авторської думки. Так, в умовах нерівномірного розподілу навантаження і високого рівня ухилення є дисбаланси і викривлення в бік заниження реального середнього значення заробітних плат, тому використання середнього показника зарплат по економіці як критерію є дискусійним з точки зору принципу соціальної справедливості, а також ускладнює сам процес визначення отримувачів податкової пільги. Як варіант, варто було б розглянути доцільність застосування досвіду досліджених країн ЄС і закріпити обмеження до певного рівня мінімальної заробітної плати в країні, що значно легше оцінювати.

5. Висновки авторки щодо динаміки структури надходжень ПДФО (с. 115) потребують уточнення. Для збереження порівнянності бази у аналізованому періоді (2012-2018 роки) із розрахунків варто було виключити надходження від військового збору, який передбачалось, що матиме тимчасовий характер, так як це викривлює структуру надходжень саме від оподаткування доходів ПДФО (табл 2.3, с. 113). До того ж, при аналізі динаміки надходжень від окремих об'єктів оподаткування ПДФО, реальні тенденції варто оцінювати на основі розрахунку темпів росту абсолютних, скорегованих на інфляцію, показників, а для оцінки зміни структури доцільно розраховувати коефіцієнт структурних зрушень.

Викладені вище зауваження мають дискусійний характер та є додатковим свідченням складності й багатоаспектності проведеного дисертаційного дослідження. Втім, вони не впливають суттєво на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Райнової Л.Б. та не знижують теоретичне й практичне значення отриманих результатів.

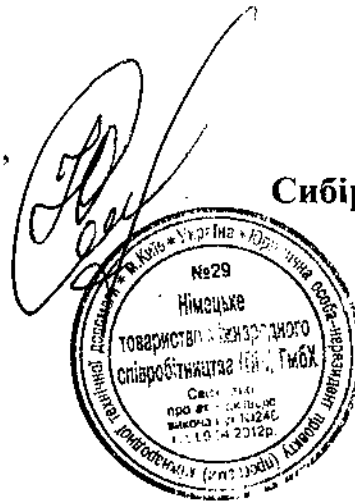
Загальний висновок. Дисертаційна робота Райнової Л.Б. на тему «Оподаткування доходів фізичних осіб в контексті соціальної справедливості та ефективності» є завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, спрямовані на розвиток теоретичних положень

та розробку практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення соціальної справедливості та економічної ефективності оподаткування доходів фізичних осіб в Україні.

Дисертаційна робота за змістом, структурою та оформленням відповідає вимогам МОН України та пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукового ступеня», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, зі змінами і доповненнями, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України від 19.08.2015 № 656, від 30.12.2015 № 1159, від 27.07.2016 № 567, а її автор, **Райнова Лариса Борисівна**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

кандидат економічних наук, доцент,
радник Програми «U-LEAD з Європою»,
Deutsche Gesellschaft für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Сибірянська Ю.В.